

Далибор Б. Ђукић
Универзитет у Београду
Правни факултет у Београду
dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-1447-7128

ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ ДЕЦЕ У ПРОЈЕКТИМА МЕЂУВЕРСКИХ ЗАКОНА КРАЉЕВИНЕ СХС – ЈУГОСЛАВИЈЕ 1919–1941

Сажетак: Нејосредно након пролажења заједничке државе Јужних Словена зајочей је процес усклађивања верској законодавства које је важило у различитим историјским покрајинама које су ушле у састав те државе. Пројиси који су реулисали организацију и деловање појединих верских организација донели су тек након што је уведен Шестојануарски режим 1929. године, док је рад на овом пројису који би реулисао међуверске односе и правни статус свих верских организација наставаљен све до 1941. године, када је због избијања Другог светског рата обустављен. Једна од деликатних материја коју је требало уредити интерконфесионалним законодавством била је верска припадност деце. У раду се закључује теза да иако су различити пројекти међуверских закона и уредби усвојили, за време у ком су настали, модерну концепцију дефинисања верске припадности деце, задржана су и конзервативна решења која су ишла у прилоу признајим и усвојеним вероисповестима што је било у складу са важећим системом односа државе и црква и верских заједница у Краљевини СХС-Југославији.

Кључне речи: цркве и верске заједнице, Краљевина СХС, Краљевина Југославија, међуверски закон, верска припадност деце.

1. УВОД

Однос деце и духовности предмет је интересовања различитих наука.¹ У многим савременим државама питање верске припадности деце углавном

¹ Eugene Roehlkepartain, Pamela Ebstyn King, Linda Wagener, Peter Benson, *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence*, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi 2005.

није регулисано законодавством које уређује односе државе и цркава и верских заједница. Свакоме појединцу гарантује се слобода мисли, савести и вероисповести, док се родитељима и законским старатељима, у складу са Међународним пактом о грађанским и политичким правима, гарантује право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са њиховим уверењима.² Нешто више недоумица отвара питање од ког животног узраста дете има капацитете да слободно одлучује о својим верским уверењима.³ Међутим, у државама у којима су одређена права и обавезе зависили или зависе од верске припадности појединца, није могуће препустити питање верске припадности деце искључиво слободној вољи њихових родитеља или старатеља. Управо је Краљевина СХС-Југославија била пример такве државе. Од верске припадности појединца зависило је која правила у области брачног и наследног права ће бити примењивана, као и обим одређених пореских обавеза. Примери таквих правних система постоје и данас, о чему доста живописно говори спор о обавези плаћања црквеног пореза која проистиче из верски мешовитих бракова у Немачкој.⁴ Зато питање верске припадности деце није могло бити препуштено искључиво слободној вољи родитеља, већ је и држава била заинтересована да ту област регулише.

Међуверски односи у Краљевини СХС-Југославији били су уређени уставом и затеченим прописима који су важили у различитим историјским покрајинама. Непосредно након проглашења заједничке јужнословенске државе приступило се изради закона о верама и међуверским односима.⁵ Сви пројекти тог закона предвиђали су и уређивање проблематике верске припадности како брачне, тако и ванбрачне деце. У овом раду биће анализиране одредбе пројеката закона о верама и међуверским односима којима је било уређено питање верске припадности деце. Основна хипотеза која се заступа у раду је да су у наведеним пројектима примењени, за време у којем су настали, савремени принципи уређивања верске припадности деце, с тим да су задржана поједина конзервативна решења која су ишла у прилог признатим и усвојеним вероисповестима, што је било последица преовлађујућег система односа државе и цркава и верских заједница.

² Вид. чл. 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима. Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71. Такође, вид. Устав Републике Србије чл. 43. ст. 5. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006, 16/2022.

³ Geraldine Van Bueren, „The right to be the same, the right to be different: children and religion“, *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook* (eds. Tore Lindholm, Cole Durham, and Bahia Tahzib-Lie), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2004, 563.

⁴ Cole Durham, Brett Scharffs, *Law and Religion: National, International, and Comparative perspectives*. 2nd ed, Wolters Kluwer, Frederick Maryland 2019, 134-135.

⁵ Далибор Ђукић, *Инијерконфесионално законодавство у Југославији и Србији 1919–2006*, Универзитет у Београду-Правни факултет, Београд 2022, 17.

У првом делу рада дат је сумаран приказ затеченог стања (2). Други део рада посвећен је верској припадности брачне деце и ванбрачне деце (3). Следећи део рада бави се једним од најосетљивијих питања које је требало регулисати у једној мултирелигијској држави, а то је верска припадност деце из мешовитих бракова (4). У последњем делу рада дати су закључци који проистичу из спроведеног истраживања (5).

2. ЗАТЕЧЕНО СТАЊЕ

Иако је Краљевина СХС била унитарна држава, постојала је подела на правна подручја у зависности од прописа који су примењивани и судско-административне надлежности на одређеном подручју.⁶ У свим правним подручјима није било спорно да брачна деца чији родитељи припадају истој вероисповести следе вероисповест својих родитеља, док ванбрачна деца следе вероисповест мајке. Овакво решење почива на претпоставци да ће родитељи исте вероисповести настојати да и њихова деца остану у истој вери као и они. Са друге стране, ванбрачна деца су, по правилу, уписивана у црквене матице само на име мајке и мајка је имала обавезу старања о њима па је логично било да она следе њену вероисповест.⁷

Доста компликованија ситуација је код уређивања вероисповести деце из верски мешовитих бракова. У наставку рада се термин „мешовити брак“ користи да означи брак супружника који не припадају истој вероисповести. Ово питање је било делимично регулисано у Кнежевини Србији 9. септембра 1853. године. Истог дана када је донет Закон којим је гарантована верска слобода верницима „признатих“ хришћанских вероисповести,⁸ донет је и Закон којим је предвиђено да се деца из мешовитих бракова крштавају у Православној цркви и заводе у матице које се воде при тој Цркви. Под мешовитим браковима подразумевали су се они бракови у којима је макар један супружник православне вероисповести.⁹ Изузетак од правила да дете из мешовитог брака у којем је један родитељ православне вероисповести припада право-

⁶ Гордана Дракић, „Правни партикуларизам у Краљевини СХС“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2004, 400.

⁷ Нпр. пар. 130 Српског грађанског законика: „Тако исто не сме се ванбрачно дете на име кога другога, осим на име материно у црквене књиге увести, ван ако ко сам призна да је отац детету, и одобри да се оно на његово име у црквене књиге уведе”.

⁸ К.В. No. I 859 / Сов. No. I 961, од 9. септембра 1853. године, *Сборникъ закона и уредба и уредбени укази: изданы у Княжесѣству Срѣи*, бр. 7, у Правителственной књигопечатњи, Београд, 78-79.

⁹ К.В. No. II 859 / Сов. No. II 961, од 9. септембра 1853. године, *Сборникъ закона и уредба и уредбени укази: изданы у Княжесѣству Срѣи*, бр. 7, у Правителственной књигопечатњи, Београд, 80-81.

славној вери признат је Римокатоличкој цркви на основу Конкордата који је склопљен 1914. године.¹⁰ Конкордат је предвиђао да се мешовити бракови могу склапати и у Римокатоличкој цркви као и да супруг римокатоличке вероисповести има право да уговори да деца из мешовитог брака буду васпитана у римокатоличкој вероји.¹¹ Слична ситуација је била и на територији Краљевине Црне Горе. Конкордат Србије и Ватикана настао је по узору на конвенцију потписану између Црне Горе и Свете Столице 1886. године.¹² Римокатоличка црква је обезбедила привилегије у обе државе, укључујући и ограничену судску надлежност у домену мешовитих бракова.¹³ У начелу, деца из мешовитих бракова на територији предратне Србије и Црне Горе припадала су државној вери.

Када је реч о областима у којима је примењивано аустријско и угарско право важило је правило да деца из мешовитих бракова следе вероисповест својих родитеља по основу пола: мушка деца следе очеву, а женска мајчину вероисповест.¹⁴ Ипак, постојале су мање разлике између аустријског и угарског законодавства у овој области. У складу са аустријским прописима и пре и након венчања било је могуће без посебних формалности уговорити да ће сва деца следити очеву или мајчину вероисповест или да ће синови пратити мајчину, а кћери очеву веру. Са друге стране, угарско законодавство предвиђало је да супружници пре венчања могу склопити уговор у посебно прописаној форми, којим могу да уговоре да ће сва њихова деца пратити очеву или мајчину вероисповест.¹⁵ На територији Хрватске и Славоније примењиван је Закон о вероисповедним односима од 17. јануара 1906. године.¹⁶ Тим Законом препуштено је супружницима да у слободној форми пре или након

¹⁰ Први покушај да се склопи споразум којим би био регулисан положај Римокатолика у Србији није био успешан између осталог и због проблема регулисања мешовитих бракова. Предлог је Светој Столици преко француске дипломатије упутио министар спољних послова Илија Гарашанин 1864. године. Душан Ракитић, *Конкордаји Краљевине Србије и пројекти конкордаја Краљевине СХС и Краљевине Југославије – Правноисторијски аспекти односа цркве и државе*, Београд 2016, 321.

¹¹ Закон о конкордату између Србије и Свете Столице у Риму, *Српске новине*, бр. 199/1914.

¹² Vojislav Pavlovic, „La Serbie dans les plans du Vatican et de l’Autriche-Hongrie 1878-1914“, *Европа и Срби* (ур. С. Терзић), Историјски институт САНУ, Православна реч, Београд 1996, 351-377, 370.

¹³ Ристо Драгићевић, *Уговор Свете Столице и Књажевине Црне Горе, 1886. године*, Цетиње 1940.

¹⁴ Аустријски интерконфесионални закон од 25. маја 1868. године и Угарски законски чланак XXXII из 1894. године.

¹⁵ *Извештај Шељев предлој закона о међуверским односима у Краљевству Срба, Хрватца и Словенаца*, Београд 1920, 14. Примерак овог пројекта чува се у Архиву Југославије. АЈ, Министарство правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.

¹⁶ Закон о вјероисповједним односима, *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, година 1906, komad III, broj 8, 138-144.

венчања уговоре верску припадност деце, при чему се за свако појединачно дете могао склопити посебан споразум. То значи да су родитељи уживали широку аутономију и нису били ограничавани у било ком погледу, те да нису сва деца истог пола морала бити исте вероисповести. У случају да се родитељи нису могли договорити око верске припадности деце, Закон је предвиђао да сва деца без обзира на пол следе очеву веру. Ипак, из наведеног се може закључити да је отац имао привилегован положај, јер без његове сагласности деца нису могла припасти мајчиној вероисповести, тј. отац је ускраћивањем сагласности могао да доведе до ситуације да сва деца следе његову веру. На територији Босне и Херцеговине није било посебних државних прописа који су уређивали мешовите бракове.¹⁷

Из наведеног сумарног приказа може се закључити да су се прописи о верској припадности деце разликовали када је реч о мешовитим браковима. У деловима државе у којима је примењивано аустријско и угарско право родитељи су имали ограничену аутономију у одлучивању којој вероисповести ће припадати њихова деца, док су на територијама ранијих краљевина Србије и Црне Горе деца из мешовитих бракова у којима је један од родитеља православне вероисповести по правилу припадала државној вери, с тим да су од овог правила били изузети Римокатолици. Деца из једноконфесионалних бракова су по правилу припадала вери својих родитеља, док су ванбрачна деца пратила веру своје мајке.

3. ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ ДЕЦЕ ЧИЈИ РОДИТЕЉИ ПРИПАДАЈУ ИСТОЈ ВЕРОИПОВЕСТИ

Први Пројекат закона о међуверским односима саставио је током 1919. године Михајло Лановић, начелник Католичког одељења Министарства вера Краљевине СХС. Верској припадности деце посвећени су чл. 19-23. Овим Пројектом било је предвиђено да „законита” деца из брака у којем су оба родитеља исте вероисповести следе вероисповест својих родитеља, док „незаконита деца” припадају вери своје мајке.¹⁸ Уколико мајка није припадник законито признате вероисповести, онда она може да одлучи којој законито признатој вероисповести ће припадати њено ванбрачно дете (чл. 21). Исти аутор је саставио још један пројекат 1924. године. Одредбе о верској припадности деце нису значајније измењене, осим што је терминологија прилагођена новим околностима, па се уместо термина „законито призната вера“ користи

¹⁷ *Извештај Иљевићев предлој закона о међуверским односима у Краљевству Срба, Хрватска и Словенаца*, Београд 1920, 14.

¹⁸ *Извештај Иљевићев предлој закона о међуверским односима у Краљевству Срба, Хрватска и Словенаца*, Београд 1920, 3.

термин „уставом усвојена или законом призната вера“.¹⁹ Лановић је, дакле, прихватио начела која су примењивана у свим областима Краљевине СХС и у већини европских држава, у складу са којима деца из једноконфесионалних бракова следе вероисповест својих родитеља, док ванбрачна деца припадају „законитој“ вероисповести мајке.

Лановићеви пројекти, иако нису никада озаконјени, били су основа на којој је настао једини званични Пројекат основног закона о верама и међуверским односима.²⁰ Имајући то у виду, не чуди да су одредбе Пројекта из 1925. године о верској припадности брачне деце чији су родитељи исте вероисповести као и ванбрачне деце идентичне са одредбама Лановићевих пројеката. Српска православна црква није имала примедби на ове одредбе.²¹ У образложењу Пројекта (које је идентично образложењу Лановићевог пројекта из 1919. године) констатује се да је слобода родитеља ограничена јер не могу да своју децу уведу у неку другу веру, осим у своју сопствену. Међутим, за Комисију која је радила на Пројекту такво ограничење не представља озбиљно нарушавање родитељске аутономије јер родитељи којима је стало до верског одгоја деце највероватније да неће бити против тога да тај одгој буде у складу са њиховим верским уверењима, док ће родитељи који су индиферентни према религији, остати индиферентни и према вероисповести своје деце.²² Овоме се може додати и да пракса показује да би мали број родитеља желео да деци обезбеди верски одгој који би био у супротности са њиховим верским уверењима. Овакве одредбе вероватно би највише погађале припаднике мањих и непризнатих вероисповести, обзиром да нису могли да им обезбеде верски одгој у складу са њиховим уверењима, већ би деца по сили закона морала да формално припадају некој од признатих или усвојених вероисповести.

Идентичне одредбе опстале су и у чл. 39 Пројекта основног закона о верама и међуверским односима из 1928. године.²³ На њих није имао примедбе ни прота Љубо Влачић који је веома детаљно анализирао тај Пројекат.²⁴ Идентична је и одредба чл. 8 Пројекта закона о међуверским односима из

¹⁹ Пројекат закона о верским заједницама и њиховим међусобним односима, АЈ, Фонд Министарства правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.

²⁰ Пројекат закона о верским заједницама и њиховим међусобним односима, АЈ, Фонд Министарства правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.

²¹ Акт Светог архијерејског синода Син. бр. 2138/Зап. 1320 од 25. 10. (7.11.) 1927. године, АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фасцикле 1.

²² Пројекат закона о верским заједницама и њиховим међусобним односима, АЈ, Фонд Министарства правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.

²³ АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 1. Весник Српске Цркве, март 1928.

²⁴ Љубо Влачић, „Примедбе на „Пројекат основног закона о верама и међуверским односима“, *Архив за правне и друшћивене науке* 2/1928, 108–119 и 217–223.

1931. године, као и чл. 51 Пројекта уредбе о верама и међуверским односима из 1940. године.²⁵ Нешто другачије формулације садржи Пројекат који је саставио прота Љубо Влацић и који је објављен 1934. године.²⁶ Предвиђено је да законита деца или деца која су изједначена са законитом децом, а чији су родитељи исте вероисповести следе веру својих родитеља (чл. 52). Такође, уведена је општа забрана у складу са којом родитељи не могу децу да уведу у веру којој они не припадају, као ни да оставе децу без иједне вере (чл. 58).²⁷ Када је реч о ванбрачној деци, Влацићев пројекат предвиђа да она прате веру мајке, те да је уговор о вери незаконите деце недопуштен (чл. 53).²⁸ Овим Пројектом регулисане су и одређене ситуације изазване смрћу супружника. Ако преживели супружник промени веру, у нову веру може да преведе само децу свог пола и то до седме године живота, док деца супротног пола остају у вери преминулог супружника (чл. 56). Такође, преживели супружник нема право да промени веру деци млађој од седам година која је утврђена уговором за живота оба супружника. Општа забрана промене вере код деце уведена је у животној доби између седме и четрнаесте године живота, чак и у случају када је промена вере предвиђена уговором који су склопили супружници.²⁹ Тиме је додатно ограничена аутономија супружника у одлучивању којој вероисповести ће припадати њихова деца.

Свеукупно се може закључити да одредбе свих пројеката закона о верама и међуверским односима нису одступале од устаљеног правила да брачна деца чији су родитељи припадници исте вероисповести следе веру својих родитеља, док ванбрачна деца следе веру своје мајке. Ограничење слободе родитеља да одлучују о верској припадности деце, у смислу да не могу децу превести у веру којој сами не припадају, сматрано је прихватљивим и оправданим, те да неће изазивати веће незадовољство родитеља.

4. ВЕРСКА ПРИПАДНОСТ ДЕЦЕ ИЗ МЕШОВИТИХ БРАКОВА

Доста сложеније су биле одредбе пројеката међуверског закона којим је била уређена верска припадност брачне деце чији су родитељи припадали различитим вероисповестима. У начелу је било прихваћено да мушка деца следе очеву веру, а женска мајчину. Лановићев пројекат из 1919. године допушта изузетак од овог правила, јер даје родитељима слободу да спора-

²⁵ АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 1.

²⁶ Љубо Влацић, *Пројекат основног закона о верама и међуверским односима*, Штампарија Друштва просвете, Сарајево 1934.

²⁷ Љ. Влацић (1934), 17.

²⁸ *Ibid.*, 16.

²⁹ *Ibid.*, 17.

зумом другачије уреде верску припадност своје деце. Међутим, они немају слободу да уговором предвиде припадност деце било којој вероисповести, већ могу да бирају само између оних вероисповести којима они законито припадају. Слични формални или неформални споразуми о верској припадности деце који обавезују оба родитеља постоје и данас у неким европским државама, попут Ирске и Аустрије.³⁰ Уколико родитељи детета нису следбеници ниједне законом признате вероисповести они могу споразумно одлучити којој законом признатој вероисповести ће деца припадати. У случају да не могу да постигну споразум, отац би одлучивао о верској припадности мушке деце, а мајка о верској припадности женске деце. Пројектом је предвиђено да уколико родитељи не постигну споразум о верској припадности њихове деце, надлежна државна власт може то да учини уместо њих (чл. 21, ст. 3). Уколико је само један родитељ припадник законито признате вере, онда сва деца следе признату вероисповест тог родитеља без обзира на пол и евентуални споразум супружника. Када је реч о находима или деци чији родитељи нису познати, Лановић предлаже примену два правила која су већ примењивана у одређеним деловима државе. Примарно, законодавац предвиђа да вероисповест такве деце одређује лице које се бесплатно прихвати старања о њима. Супсидијарно би се примењивало правило да таква деца следе вероисповест већине становништва у месту где су пронађена.³¹ Лановићев пројекат из 1924. године није се значајније разликовао од његовог Пројекта из 1919. године када је реч о верској припадности деце.³²

У званични Пројекат основног закона о верама и међуверским односима из 1925. године пренете су одредбе Лановићевих пројеката тако да нема суштинских разлика међу њима.³³ Примедбе на садржину ових одредби изнео је Свети архијерејски сабор Српске православне цркве 1927. године. Предложена измена чл. 40 имала је за циљ да уведе временско ограничење на право супружника у мешовитим браковима да одреде вероисповест своје деце. У складу са овим предлогом супружници би то право могли да искористе искључиво пре склапања брака, јер по мишљењу СПЦ постоје верске организације чија интерна правила захтевају да се таква питања реше пре склапања брака. Такође, СПЦ је тражила да се чл. 41, који уређује верску припадност деце чији родитељи нису следбеници ниједне признате вероиспо-

³⁰ Norman Doe, *Law and Religion in Europe: A Comparative Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2011, 228.

³¹ *Извештај Шељев предлој закона о међуверским односима у Краљевству Срба, Хрватина и Словенаца*, Београд 1920, 3.

³² Пројекат закона о верским заједницама и њиховим међусобним односима, АЈ, Фонд Министарства правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.

³³ Пројекат закона о верским заједницама и њиховим међусобним односима, АЈ, Фонд Министарства правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.

вести, у потпуности изостави. Као разлог је наведено тумачење Видовданског устава у складу са којим у држави нема безверника, већ искључиво припадника признатих вероисповести, па самим тим није неопходно регулисати нешто чега заправо нема.³⁴ Ове примедбе Светог архијерејског сабора нису уважене, што се види и из Записника са седнице Анкетне комисије при Министарству вера за проучавање Закона о верама и међуверским односима одржане 11. јануара 1928. године.³⁵ Коментаре на поменуте одредбе Пројекта из 1928. године саставио је и прота Љубо Влачић,³⁶ али се његове примедбе више свде на исправљање стилских и штампарских грешака, него ли на изношење аргументације у прилог суштинске измене прописа.

Комисија за израду новог пројекта интерконфесијског закона формирана је при Министарству правде почетком 1931. године. Исте године завршен је Пројекат закона о међуверским односима, чије се одредбе о верској припадности деце нису разликовале у односу на претходне пројекте (чл. 8-11).³⁷

Влачићев пројекат из 1934. године садржи нешто сложеније прописе, иако у суштини не одступа од начела садржаних у претходним пројектима. Прва одредба његовог пројекта којом се уређује верска припадност деце заправо је у целости преузети пар. 140 Аустријског грађанског законика који прописује да се политичким прописима уређује којој вери припада дете чији су родитељи различитих вероисповести и од ког животног узраста може да промени веру у којој је васпитавано (чл. 50).³⁸ Затим се уводи опште ограничење које се односи на сву децу, а то је да она могу припадати само уставом усвојеним и законом признатим вероисповестима. Како се види и из примедби Светог архијерејског сабора СПЦ, став већинских верских организација је био да пунолетна лица, а тим пре деца, могу припадати само признатим и усвојеним вероисповестима.

Влачићев пројекат доста детаљније регулише верску припадност деце чији су родитељи различитих вероисповести. Тако у чл. 52 стоји да „од деце која су рођена из брака закључених између припадника разних хришћанских вера усвојених или признатих у држави, и из брака закључених између припадника муслиманске и јеврејске вере синови следе веру очеву, а кћери веру материну“. Реч је о принципу који је примењиван у свим претходним пројектима, с тим да остаје нејасно зашто је аутор прецизирао о којим верама

³⁴ Акт Светог архијерејског синода Син. бр. 2138/Зап. 1320 од 25. 10. (7.11.) 1927. године, АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фасцикле 1.

³⁵ Записник 6. седнице Анкетне комисије при Министарству вера за проучавање Пројекта закона о верама и међуверским односима, одржане 11. јануара 1928. године, АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фасцикле 1.

³⁶ Љ. Влачић, 1928, 118-119.

³⁷ АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 1.

³⁸ Љ. Влачић, 1934, 15. *Аустријски Грађански законик*, прев. Драгољуб Аранђеловић, Просвета, Београд 1921, 20.

се ради, као и зашто није предвидео могућност склапања мешовитог брака између припадника хришћанских цркава са једне стране и припадника муслиманске и јеврејске верске заједнице са друге. Влацић се определио за либералнији приступ који није био усаглашен са примедбама СПЦ изнетим пар година раније. Наиме, он предвиђа да родитељи могу пре или после склапања брака да одреде верску припадност своје деце, али с тим да су везани сопственом припадношћу одређеној вероисповести. Пројекат прецизира и временски рок у којем је могуће променити одредбе уговора о верској припадности деце: родитељи могу споразумно „одступити” од уговора о верској припадности деце све до њихове навршене седме године живота. Када је реч о форми, Пројекат предвиђа три услова за пуноважност уговора о верској припадности деце из мешовитог брака: први је да буде закључен пред грађанским судом или нотаром уз поштовање утврђених формалности, други је да се односи на усвојене и признате вере, а трећи да буде посведочен јавном исправом.³⁹

Када је реч о Пројекту Уредбе о верама и међуверским односима из 1940. године, одредбе о верској припадности деце заснивају се на одредбама Пројекта из 1925. године. тј. Лановићевих пројеката из 1919. и 1924. године. Када је реч о мешовитим браковима, Пројекат уредбе експлицитно предвиђа да се споразум о верској припадности деце може склопити пре и након ступања у брак (чл. 52). Пројекат уредбе регулише још једну специфичну ситуацију: ако родитељи детета иступе из вере којој су припадали, а не пређу у другу признату веру, дете остаје у претходно одређеној вери (чл. 53, ст. 3). Овај Пројекат детаљније регулише надлежност државних органа у споровима око верске припадности деце. Најпре, за све спорове око верске припадности деце из мешовитих бракова предвиђена је надлежност опште управне власти првог степена, док би активну легитимацију имали отац, мајка или штитник (тутор) детета. Покретање спора било би дозвољено до навршене седме године дететовог живота, а одлука би се по правилу достављала надлежној старатељској власти (чл. 52). Такође, управна власт би по потреби издавала наређење верским властима да изврше упис или брисање уписа из матичних књига које оне воде. Пројекат иде и корак даље, те предвиђа да уколико брисање не буде спроведено, министар правде проглашава такав упис неважећим и забрањује издавање матичних извода о таквом упису, а одлуке те врсте се објављују у службеним новинама (чл. 57).⁴⁰

Одредба у складу са којом би деца из мешовитих бракова следила вероисповест оца или мајке у зависности од пола, као противна шеријатским прописима, нашла се међу одредбама чије изостављање је захтевао реис-ул-улема

³⁹ Љ. Влацић, 1934, 15-16.

⁴⁰ АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 1.

из Сарајева. Његов предлог је био да се верска припадност деце из мешовитих бракова одређује у складу са прописима оне вероисповести у којој је брак склопљен. Такође, његов предлог је био да се решавање спорова повери надлежним судовима верских организација, а не управним властима. Када је реч о споровима, реис-ул-улема је у својим примедбама тражио увођење вишестепености поступка, тако што би било омогућено подношење жалбе на одлуке управних власти првог степена министру правде, док би против одлука министра правде, било могуће поднети тужбу Државном савету.⁴¹

Примедбе реис-ул-улеме, иако донекле оправдане из угла Исламске заједнице, нису могле бити прихваћене јер је уредба требало да регулише међуверске односе и ситуације које укључују лица различитих верских опредељења. Као што је Комисија за израду уредбе правилно приметила, предлог да се верска припадност деце одређује у складу са прописима верске организације у којој је брак склопљен је неоснован јер је у супротности са правом родитеља да одређују верску припадност своје деце и да се старају о њиховом верском васпитању. Када је реч о предлозима који се односе на надлежност верских судова у споровима који се тичу верске припадности деце, чињеница је да се таквим споровима објективно могу бавити само државни судови. Они би укључивали расправу о интересима најмање две различите верске организације и давање једној од њих права да одлучује водио би ка њеном фаворизовању, а самим тим и ремећењу међуверских односа. Такође, ни предлози о прецизирању надлежности министра и Државног савета немају сврху јер је Законом о општем управном поступку и Законом о Државном савету било регулисано питање употребе правних лекова против одлука управних власти.⁴²

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Пројекти закона о верама и међуверским односима предвиђали су регулисање доста осетљивих питања из области заштите верске слободе и аутономије верских организација. Једно од деликатнијих питања свакако је била верска припадност деце. Из анализе одредби поменутих пројеката види се да су њихови аутори прихватили решења наслеђена од Аустроугарске монархије. Разлога за то је било више. Најпре, аустријско законодавство је одговарало мултиетничкој и мултиконфесионалној структури нове државе. За

⁴¹ Примједбе на уредбу о верама и међуверским односима, АЈ, Министарство правде, Законодавно одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 39.

⁴² Записник седнице Комисије Министарства правде за израду пројекта Уредбе о верама и међуверским односима, одржане 28. септембра 1940. године, б. АЈ, Министарство правде, Законодавно одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 39.

разлику од законодавства верски хомогених краљевина Србије и Црне Горе, Аустроугарска монархија је имала огромно искуство у регулисању деловања различитих хришћанских и нехришћанских верских организација, што се одразило и на законодавном плану. Затим, на већем делу територије Краљевине СХС-Југославије већ је примењивано неко од решења из аустријског, угарског или хрватско-славонског законодавства. То значи да би остајање при истим принципима на којима су та законодавства почивала у овој материји, олакшало примену новог интерконфесионалног закона, јер се у великом делу државе прописи заправо и не би значајније променили. На крају, треба рећи и да су међу различитим решењима наслеђеним из Аустроугарске, која су се неретко само у нијансама разликовала, одабирана она која су била најнапреднија и која су гарантовала највећи степен слободе при одабиру верске припадности деце.

За све пројекте је заједничко да су предвиђали да брачна деца чији су родитељи исте вероисповести следе веру својих родитеља, док ванбрачна деца следе веру мајке. Овакво решење је било присутно и у страним законодавствима тог времена и може се сматрати да представља гаранцију права родитеља да децу васпитавају у складу са сопственим верским уверењима. Наравно, ово решење је ограничавало слободу родитеља да дете преведу у вероисповест којој они не припадају. Иако у теорији може постојати ситуација у којој би родитељ једне вере желео да му деца буду припадници неке друге вере, у пракси се то ретко дешава. Такође, овај проблем би се могао превазићи тако што би прво родитељи прешли заједно у другу вероисповест, а затим би превели и дете са собом. Да би се све ово одвијало несметано требало је уредити процедуру верских прелаза, што је још једно од питања која су била предмет регулисања интерконфесионалних закона.

Када је реч о верски мешовитим браковима, решења преузета у скоро свим пројектима међуверског закона била су изузетно либерална. Примена општег правила да се вероисповест деце одређује спрам пола могла је бити избегнута споразумом родитеља, који је у већини пројеката био неформалан и без временских ограничења везаних за моменат склапања верског брака. И у овом случају родитељи су били ограничени само сопственом верском припадносту. Начела преузета у пројектима интерконфесионалног закона не само да су омогућавала родитељима широку самосталност у одлучивању о верској припадности деце, већ су у гарантовала и равноправност супружника у верском одгоју њихових потомака.

У свим пројектима закона о међуверским односима инсистирало се на правилу да деца могу припадати само уставом усвојеним и законом признатим вероисповестима. Из примедби неких од верских организација се види да су оне сматрале да припадност непризнатим верским организацијама није била уставом дозвољена. То значи да би припадници непризнатих верских

организација, попут назарена, баптиста и сл., морали да своју децу упишу у матице једне од признатих вероисповести. То би даље водило ка успостављању система у којем би дискрепанција између номиналне и стварне верске припадности била све израженија. Решење би свакако било у регулисању поступка признавања нових вероисповести, што је такође требало да буде уређено интерконфесионалним законом. Да је постојала намера да се законом признају и друге вероисповести говоре и различити пројекти закона о признавању до тада непризнатих верских организација.⁴³

Сумирајући све наведено може се закључити да су у међуратним пројектима интерконфесионалног закона присутне две тенденције: прва је прогресивна јер проширује максимално аутономију родитеља приликом одлучивања о верској припадности њихове деце, док је друга лимитирајућа јер тежи ка томе да сва деца припадају некој од признатих вероисповести. Иако се ради о две тенденције које су донекле међусобно супротстављене, у већини пројеката је проблем верске припадности деце регулисан тако да представља складно решење усаглашено са моделом односа државе и црква и верских заједница у Краљевини СХС-Југославији.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Doe Norman, *Law and Religion in Europe: A Comparative Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- Durham Cole, Brett Scarffs, *Law and Religion: National, International, and Comparative perspectives*. 2nd ed, Wolters Kluwer, Frederick Maryland 2019.
- Roehlkepartain Eugene, Pamela Ebstyn King, Linda Wagener, Peter Benson, *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence*, Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi 2005.
- Van Bueren Geraldine, „The right to be the same, the right to be different: children and religion“, *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook* (eds. Tore Lindholm, Cole Durham, and Bahia Tahzib-Lie), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden 2004, 561–569.
- Vojislav Pavlovic, „La Serbie dans les plans du Vatican et de l’Autriche-Hongrie 1878-1914“, *Европа и Срби* (ур. С. Терзић), Историјски институт САНУ, Православна реч, Београд 1996, 351-377, 370.
- Закон о вјероисповједним односима, *Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju*, година 1906, комад III, број 8, 138-144.
- Акт Светог архијерејског синода Син. бр. 2138/Зап. 1320 од 25. 10. (7.11.) 1927. године, АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фасцикле 1.

⁴³ Нпр. Савез баптистичких црквених општина у Краљевини Југославији доставио је Министарству правде свој Нацрт закона о баптистичкој цркви 4. јануара 1932. године. АЈ, Министарство правде, Законодавно одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 39.

- Аустријски Грађански законик*, прев. Драгољуб Аранђеловић, Просвета, Београд 1921.
- Весник Српске Цркве, март 1928.
- Влачић Љубо, „Примедбе на „Пројекат основног закона о верама и међуверским односима“, *Архив за правне и друшћивене науке* 2/1928, 108–119 и 217–223.
- Влачић Љубо, *Пројекат основног закона о верама и међуверским односима*, Штампарија Друштва просвете, Сарајево 1934.
- Драгићевић Ристо, *Уговор Свете Столице и Књажевине Црне Горе, 1886. године*, Цетиње 1940.
- Дракић Гордана, „Правни партикуларизам у Краљевини СХС“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Сагу* 3/2004, 399–410.
- Ђукић Далибор, *Интерконфесионално законодавство у Југославији и Србији 1919–2006*, Универзитет у Београду-Правни факултет, Београд 2022.
- Закон о конкордату између Србије и Свете Столице у Риму, *Српске новине*, бр. 199/1914.
- Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71.
- Записник 6. седнице Анкетне комисије при Министарству вера за проучавање Пројекта закона о верама и међуверским односима, одржане 11. јануара 1928. године, АЈ, Фонд Министарства правде КЈ, Верско одељење, бр. фасцикле 1.
- Записник седнице Комисије Министарства правде за израду пројекта Уредбе о верама и међуверским односима, одржане 28. септембра 1940. године, 6. АЈ, Министарство правде, Законодавно одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 39.
- К.В. No. I 859 / Сов. No. I 961, од 9. септембра 1853. године, *Сборникъ закона и уредба и уредбени укази: изданы у Књажесѣву Србији*, бр. 7, у Правителственной књигопечатњи, Београд, 78–79.
- К.В. No. II 859 / Сов. No. II 961, од 9. септембра 1853. године, *Сборникъ закона и уредба и уредбени укази: изданы у Књажесѣву Србији*, бр. 7, у Правителственной књигопечатњи, Београд, 80–81.
- Лановић Михаило, *Извештај о предлози закона о међуверским односима у Краљевини Срба, Хрватина и Словенаца*, Београд 1920, 14.
- Примједбе на уредбу о верама и међуверским односима, АЈ, Министарство правде, Законодавно одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 39.
- Пројекат закона о верским заједницама и њиховим међусобним односима, АЈ, Фонд Министарства правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.
- Пројекат закона о верским заједницама и њиховим међусобним односима, АЈ, Фонд Министарства правде, Верско одељење, бр. фонда 63, фасцикла бр. 1.
- Ракић Душан, *Конкордаја Краљевине Србије и пројекти конкордаја Краљевине СХС и Краљевине Југославије – Правноисторијски аспекти односа цркве и државе*, Београд 2016.
- Савез баптистичких црквених општина у Краљевини Југославији, Нацрт закона о баптистичкој цркви, АЈ, Министарство правде, Законодавно одељење, бр. фонда 63, бр. фасцикле 39.
- Устав Републике Србије, *Службени лист РС*, бр. 98/2006, 16/2022.

Dalibor B. Đukić
University of Belgrade
Faculty of Law Belgrade
dalibor.djukic@ius.bg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-1447-7128

Religious Affiliation of Children in the Draft Interreligious Laws of the Kingdom of SCS and Yugoslavia 1919–1941

Abstract: *Following the proclamation of the unified state of the South Slavs, the process of harmonizing legislation on religious organizations across the various historical provinces that became part of the state commenced. While regulations governing the organization and functioning of specific religious organizations were only enacted after 1929, efforts to draft comprehensive legislation to regulate interreligious relations and the legal status of all religious organizations continued until 1941, when they were interrupted by the outbreak of World War II. One particularly sensitive issue addressed in these legislative drafts was the determination of children's religious affiliation. This paper argues that, while the drafts of interreligious laws and regulations adopted several progressive and modern concepts for determining children's religious affiliation, they simultaneously retained conservative provisions that favored recognized religions. These conservative elements reflected the broader framework of state-church relations in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (later Yugoslavia) during the interwar period.*

Keywords: *churches and religious communities, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia, interreligious laws, religious affiliation of children.*

Датум пријема рада: 9. 1. 2025.

Датум прихватања рада: 29. 1. 2025.